

MIT JAKO INSTRUMENT MANIPULACJI POLITYCZNEJ

W niniejszym artykule omówiono mit polityczny jako jeden ze sposobów wpływu na świadomość polityczną oraz na mobilizację elektoratu. Przeprowadzono analizę podstawowych typów mitu politycznego, z których korzystają różni liderzy polityczni oraz organizacje polityczne. Wyznaczono główne założenia teorii mitu politycznego G. Sorela oraz E. Cassirera. Omówiono najbardziej rozpowszechnione mity, wykorzystywane we współczesnych technikach wyborczych.

Wyrazy kluczowe: mit polityczny, manipulacja, kampania wyborcza, elektorat, świadomość polityczna, świadomość masowa, odrodzenie narodowe

MYTH AS AN INSTRUMENT OF POLITICAL MANIPULATION

In the article political myth as one of the means of influence on political conscience and electorate mobilization has been observed. The main types of political myths, which are used by different political leaders and organisations, have been analysed. The main principles of the theory of political myth by G. Sorel and E. Cassirer have been defined. The most popular myths used in modern election technologies have been examined.

Keywords: political myth, manipulation, election campaign, electorate, political consciousness, mass consciousness, national revival.

W ujęciu tradycyjnym mit jest dawną opowieścią narodową o legendarnych bohaterach, bóstwach, o pochodzeniu zjawisk przyrody. Jest to fikcja, wyjaśniająca układ świata. Mit opowiada o tym, jak rzeczywistość dzięki wyczynom istot nadprzyrodzonych doszła do swojej realizacji, czyli stała się taka, jaka jest. Bohaterowie mitu – istoty nadprzyrodzone, są powszechnie znane, istnieją i działają w legendarnych czasach. Zazwyczaj podstawowy mit łączy w sobie dwa aspekty: diachroniczny (opowieść o przeszłości) i synchroniczny (wyjaśnienie świata współczesnego, niekiedy również przyszłości). Treść mitu odbierana jest przez współczesną świadomość jako rzeczywistość.

Mit z punktu widzenia naukowego badano jeszcze w czasach starożytności. W Antyku mit był nie tylko przedmiotem wierzeń zespołowych, a również występował potężnym narzędziem teoretycznym dla badania procesów społecznych. Współczesny wygląd teoria mitu otrzymała w Nowożytności.

Dla Thomasa Hobbesa, Johna Locke'a, Jeana-Jacquesa Rousseau mit był wzorcem moralnym, wspieranym przez autorytet starożytnych bogów i bohaterów. Epoka oświecenia z jej absolutnym racjonalizmem nieco zastąpiła świadomość mitologiczną, ponieważ wolała umysł, kiedy chodziło o badanie zjawisk naturalnych i społecznych. Ale skrajna racjonalizacja poznania świata przyczyniła się do pojawienia się nowych koncepcji mitologicznych „świata niewidzialnego” (czyli irracjonalnego) Josepha de Maistre'a, „światowej woli” Arthura Schopenhauera, „filozofii życia” Henri Bergsona. Ważną rolę we współczesnym rozumieniu mitu odgrywa twórczość Friedricha Nietzschego, który stworzył własną koncepcję mitu, przemyślając tradycyjne wartości kultury europejskiej i religii chrześcijańskiej. Ogólnie, wymienione wyżej koncepcje ukształtowały filozoficzne podstawy dla formowania teorii mitu, w tym i politycznego. Główną cechą charakterystyczną badania mitów w Nowożytności jest to, iż wtedy nie są one już traktowane jako coś absolutnie nierealne, iluzoryczne i dziwaczne, ale jako coś, co koniecznie charakteryzuje nowoczesność z jej kultem racjonalności.

XX wiek wprowadza pewne zmiany w rozwój nauk społecznych. Teoria polityczna doskonalili zarówno uniwersalne podejście teoretyczne oraz metodologiczne, jak i swój zakres przedmiotowy. Mitologia staje się integralną częścią teorii politycznej. Obecnie badania mitów często mają charakter wielodyscyplinarny. Jeśli wcześniej mit był badany głównie przez filozofów, teraz do badań dołączyli historycy, socjologowie, psychologowie i inni.

Wychodząc z założenia, iż teoria mitu politycznego została zapoczątkowana przez Georgera Sorela w pracy „Refleksje o przemocy” (1906 r.), należy przede wszystkim traktować mit jako zjawisko społeczne. W swojej książce G. Sorel dokonuje koniecznego rozróżnienia mitu o powszechnym oburzeniu rewolucyjnym a wydarzeń, które z dużym prawdopodobieństwem wystąpią w rzeczywistości. Mit według niego jest czymś intuicyjnie całościowym i symbolicznym. Jest to niezbędny element postrzegania świata pewnej grupy społecznej, przejaw pragnienia władzy wiodącej siły społecznej. On zaznacza: „uczestnicy wielkich ruchów społecznych wyobrażają sobie najbliższe swoje działania w postaci bitew, które spowodują ich zwycięstwo. Te ważne dla historyka konstrukcje sugeruję, by nazwać mitami”¹. On podkreślał też, że mity mają wielki potencjał mobilizacyjny. Uważał również, że „społeczne” jest w dużej mierze zdeterminowane przez irracjonalne aspiracje duszy, które są mistyfikowane przez wizję sprawiedliwości, ale nie determinuje się ich przez racjonalne pomysły czy obliczenia analityczne². G. Sorel podkreśla, że „mitu nie można sprostować, ponieważ jest on identycznym przekonaniem pewnej grupy. Wchodząc na terytorium mitów, otrzymujemy ochronę przed jakimkolwiek sprostowaniem”³. W rezultacie dochodzi do wniosku, że „mity powinny być traktowane po prostu jako sposób wpływu na teraźniejszość”⁴.

¹ G. Sorel, *Refleksje o przemocy*, Moskwa 2013, s. 43

² G. Sorel, *Refleksje o przemocy*, Moskwa 2013, 293 s.

³ G. Sorel, *Refleksje o przemocy*, Moskwa 2013, s. 51-52

⁴ G. Sorel, *Refleksje o przemocy*, Moskwa 2013, s. 128

Spoleczność naukowa odebrała myśl G. Sorela niejednoznacznie, a to właśnie jego idee aktualizowały przemyślenie problemów rozwoju społecznego, stosunku ideologii do mitologii, wyjaśnienie roli mitu politycznego w polityce.

Podstawową koncepcją rozumienia istoty mitów politycznych stała się symboliczna teoria Ernsta Cassirera. Symbolizm mitu opiera się na fakcie, że przedmioty, nie tracąc swojego znaczenia specyficznego, mogą zamienić się w pewne znaki odzwierciedlające inne przedmioty lub zjawiska, czyli służyć ich symbolicznym analogiem (hymn, flaga, „wieczny ogień” itp.).

W swojej pracy „Mit państwa” (1946) E. Cassirer, nie odwołując się bezpośrednio do G. Sorela, rzeczywiście podziela jego punkt widzenia, uważając, że mit jest potężną siłą, która działa w każdym społeczeństwie i jest systematycznie wykorzystywana do celów politycznych. Jednak w innych aspektach problemu poglądy E. Cassirera i G. Sorela nie są takie same. E. Cassirer analizował fenomen mitu politycznego jako zjawiska ściśle związanego na przykład z totalitaryzmem, konfliktami międzynarodowymi. Szczególnej uwagi udzielił nazistowskim Niemcom. Zauważa, że tak zwane myślenie mitologiczne odrodziło się w epoce Nowożytności po długim okresie historycznym, kiedy było na peryferiach: „Być może najważniejszą i najbardziej trwoźną cechą współczesnego myślenia politycznego jest jego nowa cecha - mitologiczność”. E. Cassirera przerażają nie tylko konsekwencje rozkwitu mitologicznego myślenia w XX wieku, ale także wyzwania, które współczesny mit polityczny rzuca jego koncepcji intelektualnej historii ludzkości.

Z punktu widzenia E. Cassirera istnieje zasadnicza różnica między tradycyjną a współczesną funkcją mitu. W tradycyjnych społeczeństwach twórcy mitów i ich „użytkownicy” uważają mit za prawdę, którą biernie postrzegają. We współczesnych społeczeństwach tworzenie mitów, któremu towarzyszą hasła, neologizmy, przekręcenie znaczenia słów, stało się skomplikowanym procesem, świadomą działalnością; dla tworzenia i rozpowszechnienia mitów korzysta się z najnowocześniejszych technologii. E. Cassirer zaznacza: „Mit zawsze był definiowany jako wynik nieświadomej działalności, produkt wolnej wyobraźni. Ale w naszym wypadku mit tworzony jest według planu. Nowe mity polityczne nie pojawiają się samodzielnie, jako dziki owoc czyjejs wyobraźni. Są one artefaktami, tworzonymi przez mistrzowskich i chytrych rzemieślników. Losem XX wieku, naszego wielkiego wieku technicznego, jest stworzyć technologię tworzenia mitów. Teraz mit jest produkowany w tym samym sensie i z wykorzystaniem tych samych metod, co dla produkcji jakiegokolwiek broni współczesnej”⁵. Właśnie podkreślenie technologiczności mitów politycznych jest cechą szczególną koncepcji E. Cassirera.

Chociaż ani G. Sorel, ani E. Cassirer nie podają precyzyjnego opisu mitu jak takiego, oni próbują zdefiniować typ wyznania, który jest podstawą mitu. Filozofowie uważają, że są różnice między siłą umysłu i siłą uczucia. Moc mitu wynika z faktu, że on może stać się przedmiotem wiary, emocjonalnym ucieleśnieniem wiary, która wiąże człowieka mocniej, niż racjonalne argumenty, oraz która mniej poddaje się empirycznemu zaprzeczeniu. We współczesnej polityce mit staje się potężnym czynnikiem, ponieważ może służyć siłom, które preferują mobilizację

⁵ E. Cassirer, *Techniki współczesnych mitów politycznych* (z książki „Mit o państwie”), Rocznik polityko-filozoficzny, nr 4, 2011, s.118.

mas. Ale może pełnić tę funkcję tylko dlatego, że są ludzie, którzy potrzebują wiary. Naukowcy zgadzają się, że tendencja świadomości społecznej do mitologizacji jest zdeterminowana kontekstem historycznym i społecznym.

Nie mamy na celu omówić wszystkie podstawowe teorie mitu politycznego. Zatrzymanie się na tych dwóch badaczach umożliwiło określenie podobieństwa i różnicy między mitami archaicznymi i współczesnymi. Podobieństwo polega na tym, że:

- zarówno archaiczne, jak i współczesne mity mają na celu nie tylko wyjaśnienie istniejącej, a również tworzenie wizji nowej rzeczywistości, którą należy jeszcze urzeczywistnić;
- podstawowym przedmiotem mitologizacji w obu przypadkach jest przeszłość danej społeczności, która zachowuje swoją aktualność dla teraźniejszości. Jednak analiza współczesnych mitów wykazuje, że coraz częściej mitologizowana jest nie tylko przeszłość, a też współczesność;
- i tradycyjne, i współczesne mity, jako skuteczna siła, która organizuje zachowanie jednostki i mas ludzkich, są realizowane w rytuałach społecznych i wzmacniają więzi społeczne.

Jednak nie mniej ważna jest różnica między tymi mitami:

- w tradycyjnych mitach obiektem mitologizacji są bogowie, bohaterowie kultury lub przodkowie, w mitach współczesnych – realni ludzie czy wydarzenia teraźniejszości lub bliskiej przeszłości;
- polityczne mity nie są dziedziczone z głębi wieków, ale tworzone przez konkretnych ludzi czy grupy osób;
- polityczne mity w przeciwieństwie do mitów archaicznych rozpowszechniane są nie ustnie, a głównie przez środki masowego przekazu.

Podobny punkt widzenia ma ukraiński naukowiec Y. Shajgorodskyy. Jego zdaniem „jeśli archaiczna mitologia jest w przeważnie zmodelowana kosmologicznie, to współczesna cechuje się orientacją społeczną. Głównym zadaniem archaicznego mitu było wyjaśnienie świata, budowa jednego całościowego obrazu światopoglądu. Celem współczesnego mitu politycznego jest swego rodzaju uzasadnienie życia społecznego, pewna interpretacja procesów społecznych”⁶.

Należy również przytoczyć definicję mitu politycznego, których dzisiaj jest wiele. Y. Shajgorodskyy podaje następującą definicję mitu politycznego: „jest to całościowe, uproszczone, przeważnie irracjonalne odzwierciedlenie w świadomości indywidualnej i masowej rzeczywistości politycznej oraz głównych wartości społecznych, swoisty symboliczny sposób ich interpretacji, modelowania świata i życia społecznego”⁷.

⁶ J. Shayhorodzkyy, *Polityka: interakcja mitu i rzeczywistości*, Kijów, 2009, s. 82

⁷ J. Shayhorodzkyy, *Polityka: interakcja mitu i rzeczywistości*, Kijów, 2009, s. 86

Rosyjski badacz A. Czuladze uważa, że „polityczny mit jest mitem, stosowanym w celu realizacji bieżących celów: walki o władzę, legitymizację władzy, sprawowania władzy politycznej”⁸. Kolejny rosyjski badacz M. Shestov uważa, iż mit socjalnie-polityczny można zdefiniować jako „stały i naładowany emocjonalnie stereotyp postrzegania rzeczywistości politycznej w przeszłości i współczesności, stworzony poprzez potrzebę orientacji osobowości i struktur społecznych w procesie politycznym”⁹. Precyzując tę definicję, dodaje, że jest to również „forma twórczej działalności politycznej, której treść polega na konstruowaniu stereotypowych poglądów na temat politycznych realiów przeszłości i teraźniejszości”¹⁰.

Angielski badacz Christopher Flood definiuje mit jako „ideologicznie zaznaczoną opowieść o wydarzeniach z przeszłości, teraźniejszości i przewidzianej przyszłości”¹¹. Jego zdaniem możemy mówić o istnieniu mitu politycznego w przypadku, gdy mamy do czynienia z różnymi historiami o tych samych wydarzeniach, o tych samych ludziach, które interpretują te wydarzenia w podobny sposób i rozpowszechniają się w konkretnej grupie społecznej. Mówiąc „naznaczony ideologicznie” C.Floodma na myśli, że mit niesie ze sobą odcisk akceptacji założeń, wartości, zadań przyjmowanych za podstawę określonej ideologii lub systemu powiązanych ideologii, a zatem zawiera wyraźne lub ukryte wezwanie do przyjęcia pewnej ideologicznej pozycji.

Szczególnym rodzajem mitów politycznych są mity historyczne, mające swoje osobliwości, a zwłaszcza: produkują nacjonalizm i są jednym z czynników tworzenia nacjonalizmu. Te dwa procesy są ze sobą związane i zasadniczo są kontynuacją siebie nawzajem. Wspomniano już, że mit jest ideologicznie zaznaczoną historią o wydarzeniach historycznych. Ale które wydarzenia historyczne są zazwyczaj mitologizowane? Nie ma wątpliwości, że niektóre wydarzenia historyczne są celowo „zapomniane”, podkreślił to jeszcze Joseph Renan. Profesor Uniwersytetu Oksfordzkiego D. Miller zauważa, że „historia narodowa zawiera elementy mitów do tego stopnia, w którym wyolbrzymiają one znaczenie jednych wydarzeń i zmniejszają znaczenie innych”. Anthony Smith zaproponował następującą strukturę mitów historycznych:

- mit o pochodzeniu czasowym (kiedy pojawiliśmy się);
- mit o miejscowości i imigracji (jak dostaliśmy się do własnego terytorium);
- mit o rodowodzie (kim byli nasi przodkowie i w jaki sposób rozwijaliśmy się);
- mit o epoce heroicznej (jak zostaliśmy majestatyczni);
- mit o upadku (jak okazaliśmy się w stanie upadku);
- mit o odrodzeniu (jak odzyskaliśmy przeszłą wielkość).

Analizując mity o pochodzeniu czasowym, Smith zauważa, że jednym z głównych zadań historyków nacjonalistycznych jest datowanie pojawienia się społeczności. Bardzo często mit

⁸ A. Czuladze, *Mitologia polityczna*, Moskwa, 2004, s. 56

⁹ N. Shestov, *Mit polityczny teraz i kiedyś*, Moskwa, 2005, s. 79

¹⁰ N. Shestov, *Mit polityczny teraz i kiedyś*, Moskwa, 2005, s. 79

¹¹ K. Flad, *Mit polityczny. Badanie teoretyczne*, Moskwa, 2004, s. 41

ten sprowadza się do poszukiwania czasu stworzenia własnej państwowości. Jako przykład Smith przytacza Rütlichwur- narodowy mit Szwajcarii, zgodnie z którym przedstawiciele trzech społeczności Uri, Schwyz i Unterwalden (podstawowe kantony Szwajcarii) w pobliżu Jeziora Czterech Kantonów w 1307 r. złożyli przysięgę wzajemnej pomocy i wspólnie wygnali Habsburgów z ich ziem. W szwajcarskiej wyobraźni historycznej ta data jest uważana za początek istnienia Związku Szwajcarskiego, chociaż z prawnego punktu widzenia taka data to 1291, kiedy podpisano Unię.

Mit o miejscowości staje się bardzo ważny, gdy istnieją roszczenia dotyczące pewnego terytorium, ponieważ przestrzeń jest kolejnym ważnym środkiem niezbędnym dla granic samoidentyfikacji. W tym przypadku historia dostarcza nacjonalistom „dowodów” w walce o autonomię i niezależność. Na przykład znaczna część historii kulturowej konfliktu arabsko-izraelskiego może być opisana w kategoriach twierdzeń historycznych na terytorium między Jordanią a Morzem Śródziemnym. Smith zauważa, że „dla identyfikacji etnicznej przywiązania i skojarzenia są ważniejsze niż życie na konkretnym terytorium lub posiadanie ziemi. Jest to miejsce, do którego należymy. Często występuje jako święta ziemia... Ponadto święte miejsca ojczyzny przyciągają członków grupy etnicznej lub inspirują ich z daleka, nawet jeśli ostatni przez długi czas przebywają w wygnaniu. A więc nawet po długiej rozłące z ojczyzną, grupa etniczna może zostać zachowana dzięki silnej nostalgii i więzi duchowej”¹². Dotyczy to w dużej mierze losu takich społeczności diaspory jak żydowska i ormiańska.

Mit o rodowodzie zajmuje bardzo ważne miejsce w nacjonalistycznej wyobraźni. W rzeczywistości nie ma znaczenia, czy wspólny przodek lub ojciec-założyciel, był osobą mityczną lub quasi-historyczną.

Kolejnym elementem schematu Smitha jest mit o epoce heroicznej. Podczas gdy definicje wielkości i sławy są różne, każdy nacjonalizm potrzebuje kryteriów cnót i heroizmu, aby skierować i nadać znaczenie zadaniom odrodzenia. Przyszłość społeczności etnicznej może otrzymać znaczenie i ukształtować się od „złotego wieku”, w którym wszyscy ludzie byli „bohaterami”. Bohaterowie tworzą model postępowania moralnego, ich wyczyny inspirują ich uciskanych potomków do wiary i odwagi. Najbardziej ilustrujące przykłady można znaleźć w Antyku na Bliskim Wschodzie: uwolnienie Żydów przez Mojżesza z Egiptu i późniejsza chwała królestwa Dawida, czy wyzwolenie Aten i Grecji od tyranów i inwazji perskiej, mające swoją kulminację w czasach Peryklesa.

Co dotyczy mitu odrodzenia, ma on swoją specyfikę. W tym przypadku przechodzimy od sfery wyłącznie wyjaśniającego mitu do normatywnej ideologii: od wyidealizowanej, epickiej historii do zestawu „niezbędnych działań”, do uzasadnienia zbiorowej mobilizacji.

W ten sposób na przykład rosyjski historyk Wiktor Shnirelman, analizując rosyjskie, ukraińskie i białoruskie historyczne mity, stwierdza, że są one zasadniczo podobne. Wspólne cechy nacjonalistycznego mitu trzech narodów wg Shnirelmanato:

¹² E. Smith, *Identyczność narodowa*, Kijów, 1994, s. 32

- Twierdzenie o nie zwykle dawnej historii pewnej kultury i języka, jeśli w ogóle nie istnienie od zawsze. Ten autochtoniczny akcent jest bezpośrednio związany z walką o terytorium i może być konwencjonalnie nazywany „zespołem Robinsona Crusoe”;
- Chęć tworzenia wizji bardzo dawnych granic etnicznohistorycznych i rozszerzenia dawnych terytoriów życia swojej grupy etnicznej o ile się da;
- Bezwzględna identyfikacja swojej grupy etnicznej z konkretnym językiem, właściwym dla tej grupy od dawnych czasów.
- Pewność tego, że terytorium własnej grupy etnicznej było miejscem powstawania nie tylko tej grupy etnicznej, ale także innych pokrewnych grup, które później osiedliły się na innych ziemiach. Tak więc własna grupa etniczna w odniesieniu do innych jest uważana za „starszego brata”, co pozwala jej ubiegać się o ważne przywileje i czyni te roszczenia naturalnymi i legalnymi.
- Próby identyfikacji własnych przodków z jakimkolwiek „sławnym” narodem, znanym ze źródeł pisanych lub folkloru.
- Pretensje o priorytet historyczny niektórych kulturalnych (system pisma) lub politycznych (państwowość) osiągnięć swoich przodków w porównaniu do przodków sąsiedzkich narodów. W tym, wszyscy nacjonałiści uważają za ważne podkreślenie tego, że ich przodkowie są twórcami najbardziej dawnych państw.
- Powiększenie stopnia konsolidacji etnicznej w dawnych czasach.
- Tworzenie wizji „wroga zewnętrznego”, walka z którym konsoliduje grupę etniczną.
- Włączanie do swojej wspólnoty innych grup etnicznych, co powinno uzasadnić siłę własnej grupy etnicznej¹³.

Wszystkie wspomniane cechy nacjonalistycznych mitologemów mają całkiem zrozumiałą podstawę „funkcjonalistyczną”: są one skierowane na legitymizację terytorialnych czy politycznych ambicji pewnej grupy etnicznej, stworzenia dla niego komfortu psychologicznego oraz prestiżu, co ułatwia konfrontację tej grupy etnicznej z innymi, wzmacnia jego solidarność wewnętrzną itp.

Wspierając konsolidację wspólnoty etnicznej, mity wykonywały jeszcze jedną bardzo ważną funkcję – były one sposobem na oddzielenie „nas” od „nich”, nasz naród - obcy naród, nasza historia - ich historia, itd.

Radziecka mitologia historyczna również miała charakter imperialny, a podstawą istnienia państwa radzieckiego był rosyjski nacjonalizm. Ale radziecka wersja mitologii historycznej zmieniła się w porównaniu z Imperium Rosyjskim. Jak wiadomo, Imperium Rosyjskie oficjalnie posiadało doktrynę „zjednoczonego i niepodzielnego” narodu rosyjskiego, zgodnie z którą Wielcy Rosjanie (Rosjanie), Mali Rosjanie (Ukraińcy) i Białorusini byli częścią zjednoczonego narodu. Pojęcia Ukraina, język ukraiński itp. ogólnie w oficjalnym dyskursie władzy cesarskiej

¹³ V. Shnirelman, *Mit nacjonalistyczny: charakterystyki podstawowe. Wersja rosyjska, ukraińska oraz białoruska*, źródło: <http://urokiistorii.ru/history/soc/52008>

nie używano. Zgodnie z tą doktryną, „małorosyjskim” językiem, historia „Małej Rosji” była tylko regionalną wersją języka i ogólnej historii rosyjskiej. Więc rosyjska doktryna imperialna „zaprzeczyła” narodowi ukraińskiemu na jego własną osobną egzystencję.

Radziecka rzeczywistość zmieniła tę oficjalną doktrynę. Oficjalnie Związek Radziecki był federacją republik, które w swoich granicach, przede wszystkim, były narodowe. W przeciwieństwie do Imperium Rosyjskiego, Państwo radzieckie „uznało” istnienie odrębnego narodu ukraińskiego z własnym językiem i własnym terytorium. Niemniej jednak radziecka mitologia historyczna, podobnie jak w przeszłości, odmawiała Ukrainie niepodległości od Rosji. Najlepiej ilustruje to sowiecki mit Rady Perejasławskiej z 1654 roku.

Idea rosyjskiego świata jest ściśle związana z tak zwaną koncepcją „zagranicznych rodaków”. Zagraniczni rodacy w rosyjskim dyskursie społeczno-politycznym – to osoby wywodzące się z wcześniej zjednoczonego państwa (RFSRR, ZSRR), mówią po rosyjsku, identyfikują siebie z Rosją i są do niej lojalne. Współczesne władze rosyjskie przyjęły misję mesjańską – chronić swoich rodaków za granicą. W praktyce oznacza to ingerencję Rosji w wewnętrzne sprawy innych krajów pod pretekstem ochrony „rosyjskiego świata”.

Mit polityczny, oddziałujący na najgłębsze warstwy ludzkiej psychiki, obniża racjonalne postrzeganie świata do poziomu krytycznego, gdzie dominują komponenty emocjonalno-sensoryczne. Z tego powodu wpływ mitu jest ogromny, a jeśli zostanie poprawnie przedstawiony i zaakceptowany przez ludność, zaspokoi rzeczywiste potrzeby społeczeństwa i zaproponuje ich rozwiązanie, będzie mógł radykalnie zmienić sytuację polityczną, odgrywając rolę w dystrybucji i redystrybucji portfeli władzy i legitymizować siły, które doszły do władzy oraz nowy porządek polityczny.

Mit socjalny jest podstawą manipulacji świadomością masową poprzez twierdzenia i idee, które są postrzegane głównie bez krytycznej refleksji. W każdym społeczeństwie są mity, które są aktywnie wspierane przez koła rządzące, w szczególności za pośrednictwem środków masowego przekazu.

Celem manipulowania politycznego poprzez wykorzystanie mitów jest otrzymanie i zachowanie władzy. Podobne cele są osiągnięte w sposób wyborów, ponieważ żadna kampania wyborcza nie odbywa się bez wykorzystania tych i owych mitów, a sukces na wyborach nie jest możliwy bez wsparcia społecznego. Ze względu na to, celem manipulatorów jest formowanie u wyborców wizji konieczności wspierania pewnej siły politycznej lub kandydata. Manipulator musi odgadnąć społeczne oczekiwania i zaoferować optymalny obraz kandydata lub program polityczny.

Ważną rolę w czasie wyścigów wyborczych odgrywają media, więc nie jest zaskakujące, że te ostatnie działają jako najskuteczniejsze narzędzie dla wkorzenia w świadomości ludzi mitów politycznych. I, jak zauważa ukraiński socjolog Oлександр Bazarov, chociaż „nie są zdolne do transformacji samej rzeczywistości, ale są w stanie zmienić jej wizję”¹⁴.

¹⁴ O. Bazarov, *Mit polityczny jako instrument współczesnych technologii wyborczych*, źródło: http://www.rusnauka.com/ESPR_2006/Politologia/1_bazarov.doc.htm

Technika tworzenia mitów opiera się na zrozumieniu stopnia wpływu na świadomość, stan psychiczny i oczekiwania ludzi, i właśnie to dokładnie pozwala wykorzystać je w celu mobilizacji dużej ilości ludzi w wyborach, wsparcia niepopularnych decyzji politycznych, władz, a nawet antynarodowych reżimów. Jurij Shaihorodzky uważa, że „mit jest zdolny do ustabilizowania środowiska politycznego, obniżenia poziomu niepewności procesów politycznych, zatem od przywódców politycznych zależy, czy rozpowszechniane przez nich mity będą pozytywną zasadą integracyjną, czy staną się manipulacyjną technologią wpływu na „świadomość wyborców”¹⁵.

Zatem mit polityczny jest fenomenem świadomości masowej i istnieje tylko w jej obrębie. Odwoływanie się do uczuć, irracjonalność, łatwość percepcji i nasycenie obrazu - wszystko to skierowane jest na zbiorową świadomość oraz kontroluje zachowanie mas. Przynależność do zbiorowej świadomości pozbawia osobę możliwości logicznego postrzegania dostarczonych informacji. Stąd - wielka rola sugestii jako masowej hipnozy i bezkrytyczność wobec przepływów informacji.

Każde społeczeństwo ma swoje własne mity polityczne, które są związane z konkretną osobowością lub wydarzeniem oraz są wspierane i rozpowszechniane przez pewną siłę polityczną w celu osiągnięcia własnych korzyści.

Wśród najbardziej rozpowszechnionych mitów używanych w nowoczesnych technologiach wyborczych można wymienić następujące: mit istnienia „polityka moralnego”, celem którego jest osiągnięcie wspólnego dobra i ustanowienie sprawiedliwości, przekazanie interesów własnych dla interesów społeczeństwa, państwa itp. Istnieje wiele przykładów wykorzystania tego mitu, nawet biorąc pod uwagę Ukrainę. Największe rozpowszechnienie tego mitu występowało podczas kampanii wyborczej w 2004 r. dzięki wysiłkowi zespołu Wiktora Juszczenki, jednak inni politycy nie przestają spekulować wykorzystując i rozpowszechniając tę koncepcję.

Podobnym do poprzedniego jest mit o wyjątkowości poszczególnych polityków, ich cechach wyróżniających, umiejętności rozwiązywania bolesnych problemów społeczno-politycznych i wyprowadzania kraju z kryzysu. Osobny polityk pojawia się w opinii publicznej jako bohater lub mesjasz. Zostało to wyraźnie zademonstrowane również na wyborach w 2004 r., kiedy aktualną stała się potrzeba jaskrawej osobowości, bohatera, rolę którego odegrał W. Juszczenko, stała się pilna. Niestety, ujawnienie tego mitu było szybkie i wcale nie bezbolesne dla ukraińskiego społeczeństwa.

Kolejny mit – mit o istnieniu prawdziwego społeczeństwa demokratycznego, podstawą którego jest zabezpieczenie wolności i równości obywateli, osiągnięcie sprawiedliwości społecznej, demokratyczna władza polityczna. Prawie wszystkie siły polityczne mają na celu zbudować naprawdę demokratyczne społeczeństwo, jednak po przyjsciu do władzy wątpliwie uda się znaleźć wyniki rzeczywistej realizacji tych idei.

¹⁵ J. Shaihorodzky, *Mity polityczne w kampaniach wyborczych*, źródło: <http://lib.iitta.gov.ua/707770/1/%D0%9F%D0%BE%D0%B%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BC%D1%96%D1%84%D0%B8%20%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%B8%D1%85%20%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B9.pdf>

Związany z poprzednim, nawet może być uważany za jeden z jego elementów, to mit o wolności słowa czy o pluralizmie mediów, o którym, między innymi, mówił jeszcze Herbert Schiller w pracy „Sternicy świadomości”. A dokładnie zauważa, że „ten właśnie mit jest głównym mitem, który zapewnia sukces manipulacji”¹⁶. Aby wprowadzić go w życie, przeprowadzane są różne badania społeczne, sondaże wyjazdowe, zapraszane są niezależni eksperci. Jednak powstaje pytanie, skąd bierze się te informacje i czy mogą one odpowiadać rzeczywistości. Niezależne kanały telewizyjne, które emitują niezależną postawę wobec różnych sił politycznych i kandydatów - są także tylko złudzeniem, ponieważ za każdym z nich jest wpływowa osoba, która popiera konkretną siłę polityczną lub w ogóle do niej należy.

Niektórzy naukowcy, w tym Dmytro Arabadzhyev, wyodrębniają „narodowe” jako rodzaj mitu politycznego. Spekulacje na temat takich abstrakcyjnych idei jak naród, świadomość narodowa, narodowy charakter i język, idea narodowa mają, według naukowca, mitologiczny charakter. Spekulacje na temat tych kategorii są aktywnie wykorzystywane w kampaniach wyborczych przez prawie wszystkie siły polityczne. Można dodać, że skuteczność tego mitu jest najwyższa, ponieważ według statystyk popiera go 52–55% Ukraińców.

Oprócz wyżej wymienionych można przytoczyć jeszcze wiele mitów funkcjonujących w dzisiejszym społeczeństwie. Na przykład patriotyczny mit, mit konfrontacji Wschód-Zachód, mit obrońcy ojczyzny itd. One różnią się swoją treścią, ale mają jedną orientację funkcjonalną - mają na celu manipulowanie masową świadomością obywateli w celu osiągnięcia zamierzonego rezultatu. Jak już wspomniano, mity polityczne istnieją na głębokich poziomach świadomości, a zatem trudno je zniszczyć. Walka z nimi jest praktycznie niemożliwym zadaniem. Jedyne, co można tutaj zrobić, to określić dystans między rzeczywistymi zdolnościami polityków, ich wolą polityczną a mitami politycznymi, które proponują i propagują.

Tworzenie mitów było i pozostaje integralną częścią procesów politycznych. Technologia tworzenia mitów (jako sztuka, umiejętność, metoda przekształcania rzeczywistości w to, co jest potrzebne) opiera się na rozumieniu stopnia wpływu mitu na świadomość i jego cechach szczególnych, zwłaszcza na fakt, że nie opiera się on na rzeczywistości, ale na stanie psychologicznym i oczekiwaniach ludzi¹⁷.

Nataliya Probyholovaza uważa, iż za dobrze przygotowanym wizerunkiem członkowi społeczeństwa trudno jest odróżnić rzeczywiste biznesowe i moralne cechy kandydatów, określić ich pozycje polityczne. Ten rodzaj działalności manipulacyjnej i reklamowej przekształca wybór obywateli z swobodnej i świadomej decyzji w formalny akt, z góry zaprogramowany przez ekspertów w tworzeniu masowej świadomości. Autorka zaproponowała następujące typy mitów:

1. Mit „o ratowniku-mesjaszu”. Kandydat, dookoła którego tworzy się ten mit, odbierany jest jako człowiek, który pod warunkiem jego przyjścia do władzy, będzie

¹⁶ H. Schiller, *Sternicy świadomości*, Moskwa, 1980, s. 36.

¹⁷ J. Shayhorodzkyi, *Mit polityczny jako środek badania polityki*, 'Współczesna polityka ukraińska i politologia o niej', 2010, nr 21, s. 32-38.

mógł wyprowadzić kraj z kryzysu lub trudnej sytuacji. Przykładem z kampanii politycznych Ukrainy jest postać Wiktora Juszczenki jako kandydata na prezydenta.

W tym kontekście Y. Shajgorodskyy wskazuje, że mitologiczna świadomość wyborcy jest bezkrytyczna wobec odniesień, które wydawało by się zaprzeczają sobie nawzajem: „swoją chłopak, jest mesjaszem”. W kontekście tego mitu rozgrywa się mit „o wrogu (wrogach)”, którego musi pokonać „bohater”¹⁸. Właśnie takimi „bohaterami” ostatnich dwóch kampanii prezydenckich w 2014 i 2019 roku stali się P. Poroszenko i W. Zełenski.

2. Mit „o konspiracji” dość mocno ustalony w świadomości masowej. Eksploatacja tego mitu w świadomości masowej pod czas wyścigów politycznych występuje dość często i w różnych postaciach, które nie zawsze są ukierunkowane politycznie. Podstawą tego mitu jest archetypowa konstrukcja relacji „swoi-cudzy”, „przyjaciół-wróg”.
3. Mit „próba losu” jest wyraźnie przedstawiony w ludowych przysłowiach: „Za jednego bitego dwóch niebitych dają”, „Przeszedł przez ogień, wodę i miedziane rury” itp. Z reguły dzięki próbom osoba zdobywa wielkie doświadczenie osobiste, głębokie ludzkie cechy. To właśnie jest akcentem w kampanii konkretnego kandydata - jego wcześniejsze doświadczenia i osiągnięcia powinny stać się kluczem do sukcesu w przyszłych działaniach politycznych.
4. Mit „o życzliwej współpracy” korzysta z przekonania, że zawsze jest pewne dobre towarzystwo, „inni ludzie są tak samo dobrzy jak ja”, „ktoś nam pomoże”. Jest to kształtowaniem wizerunku dobrego bohatera, podkreśleniem znaczenia wzajemnej pomocy. Ta kategoria mitów ma bardzo długą historię (bajki Słowian, Skandynawów i innych narodów o dobrych bohaterach). Używa się przekonania o tym, że udzielana pomoc wraca jeszcze większą miarą od innych. Ogólnie lista stałych mitów w środowisku społeczno-kulturowym jest bardzo duża.

Wśród współczesnych mitów politycznych znajduje się mit o „reformach”, społeczeństwie równych możliwości, wyboru europejskiego i integracji z Europą, „jedynej Ukrainie” itp. We współczesnych warunkach Ukraina balansuje między znalezieniem sposobów na swoje „odrodzenie” i „europejskim wyborem”, który staje się kolejnym mitem. W masowej świadomości europejski wybór nabywa mitycznej postaci rajy i bezproblemowego życia („euro-remont”, „euro-okna”, „ruch bezwizowy” itp.)¹⁹.

¹⁸ J. Shayhorodzkyy, *Mity polityczne w kampaniach wyborczych*, źródło: <http://lib.iitta.gov.ua/707770/1/%D0%9F%D0%BE%D0%B%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BC%D1%96%D1%84%D0%B8%20%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%B8%D1%85%20%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B9.pdf>

¹⁹ O. Korobanova, *Mity i rzeczywistość w politycznej świadomości młodzieży*, 'Czasopismo Odeskiego Uniwersytetu Narodowego im. I. Miecznikowa', Seria: psychologia, 2016, nr1, s. 125-136.

Współczesny mit polityczny jest postrzegany jako jeden z mechanizmów oddziaływania na świadomość społeczeństwa, jako sposób politycznej manipulacji pod czas przeprowadzania wyborów, jako czynnik w procesie wyborczym, proces wykorzystywania wyborów jako mechanizmu wdrażania mitu politycznego²⁰.

Odwołując się do typologii mitów, zaproponowanej przez Natalię Talalay, możemy wyodrębnić w społeczeństwie cztery mity: mit odrodzenia narodowego, komunistyczny, demokratyczny oraz imperialny mit. Te mity spotykamy praktycznie w każdym kraju, jedyną różnicą jest to, gdzie jaki mit dominuje. Według niej w USA i krajach Europy dominuje mit demokratycznego rozwoju, w Chinach – komunistyczny mit, w Rosji – imperialny. W Ukrainie tego typu mity również są popularne, i w różnych okresach dominacja tych lub innych mitów się zmieniała, w szczególności: 1) mit odrodzenia narodowego (na polu tego mitu pracowała J. Tymoszenko, W. Janukowicz, W. Juszczenko, A. Jaceniuk). Wymagania do kandydatów: samowystarczalny mężczyzna w średnim wieku, brak własnej działalności gospodarczej, profesjonalny polityk, zainteresowanie kulturą i historią swojego narodu); 2) demokratyczny mit (S. Tihipko, A. Jaceniuk, P. Poroszenko, W. Zelenskiy). Wymagania do kandydatów: dobre wykształcenie, a lepiej dwa, jest bogaty, ma własny biznes, skuteczny, zdrowy, wykazuje się posłuszeństwem wobec prawa i ustawy, ma twardą pozycję); 3) komunistyczny mit (P. Symonenko, O. Moroz. Wymagania: oddanie ideałom partii i komunizmu, ubogi wygląd (brak własności prywatnej) i przestrzeganie wysokich standardów moralnych); 4) imperialny mit (O. Tiahnybok, D. Korchynsky. Wymagania: mężczyzna w średnim wieku, stara się o stworzenie jednego centrum władzy i sztywnego systemu kontroli państwa)²¹.

W tym kontekście należy zaznaczyć, że kreacja lidera, który całkowicie odpowiadałby temu czy innemu mitowi jest praktycznie nierealnym zadaniem. Ogólnie rzecz biorąc, mentalność ukraińskich obywateli jest taka, że zawsze oni szukają tak zwanych idealnych władców, którzy byliby w stanie rozwiązać wszystkie ich problemy, niezależnie od tego, czy należą do ich kompetencji. Zostało to potwierdzone w ostatnich wyborach prezydenckich na Ukrainie w 2019 roku.

W związku z tym kampania przedwyborcza i wyborcza przewiduje cały szereg działań organizacyjnych, organizacyjno-politycznych, mających na celu zapewnienie zwycięstwa kandydata (partii, bloku partii politycznych) w procesie wyborczym. Ważne w tym procesie jest etap tworzenia programów i strategii marketingowych. Cechą charakterystyczną prawie wszystkich kampanii, zaczynając od aspektów organizacyjnych i kończąc publiczną analizą wyników wyborów, jest to, że towarzyszą im pewne polityczne mity. Mit pomaga politykom „zamieniać się” w „bohatera narodowego”, „wybawcę”, który nie tylko może przezwyciężyć wszystkie trudności obecnej sytuacji gospodarczej lub politycznej, ale także „pokonać” wszystkich przeciwników, skorumpowanych itp. Kluczem jest tu całkowity zbieg charakterystyk prawdziwej osoby

²⁰ Świadomość polityczna. Polityczny słownik encyklopedyczny, red. Shemchuchenki J., Babkina V., Horbatenka V, Kijów, nr 2, 2004, s. 510-511.

²¹ N. Talalay, *Polityczna mitologia Ukrainy: wizerunek kandydatów*, źródło: <https://www.unian.ua/politics/284997-politichna-mifologiya-ukrajini-imidj-kandidativ.html>

z mitologicznym bohaterem, co z jednej strony zwiększa szanse na zwycięstwo, a drugiej – polityk staje się zakładnikiem stworzonego dla niego mitu.

Mity na przestrzeni postradzieckiej w takich czy innych wersjach mają miejsce we wszystkich kampaniach wyborczych na Ukrainie, ponieważ za lata sowieckiej władzy obywatele przyzwyczaili się myśleć w kategoriach mitów. W kampanii wyborczej i przedwyborczej mit, będąc centralną ideą, staje się sposobem wpływu na świadomość wyborców i zachęca ich do dokonania konkretnego wyboru. Jest to spowodowane zarówno treścią i formą mitu, jak i cechami świadomości zbiorowej.

Mit zawsze jest uproszczeniem rzeczywistości, prostym wyjaśnieniem sensu i celu życia; jest to walka bohatera ze złem, z antybohaterem; jest to przekonanie, że poprzez szybkie pokonanie trudności, w nagrodę, otrzymamy tę przyszłość, w której wszyscy będą mieli to, czego najbardziej pragną. Mit zawsze opiera się na wierze, nie na argumentach, zaskakująco, nie na faktach, a na emocjach, a nie na logice. Siła mitu polega na jego prostocie, w tym, że czyni życie bezpiecznym i wygodnym. Dla przeciętnego człowieka, zwłaszcza w trudnych okresach przemian społeczno-politycznych, mit tworzy tło uczuć, stanów emocjonalnych i złudzeń, które chce się zachować, ignorując przy tym zdrowy rozsądek, a nawet zgadzając się na oszustwo / samooszukiwanie. Mit zawsze tworzy spójny obraz, łącząc niepołączalne, prawdę i wymysł.

W jakiegokolwiek kampanii wyborczej używa się centralnego mitu, który przede wszystkim powinien dotyczyć kwestii, najbardziej aktualnych dla wyborców w tej chwili. Ponadto, taki mit powinien być prosty, konkurencyjny i odpowiednio zrozumiały dla obywateli. Centralny mit musi też podkreślać wyjątkowość kandydata, jego niezwykle cechy i umiejętności, aby być jasnym i bogatym emocjonalnie. W takim micie wyborca nie tylko odegra pewną rolę, ale, co ważniejsze, stanie się współautorem swojego mitu.

Mity można pokonać tylko wtedy, gdy masową świadomość zastąpi indywidualna, zwiększają się krytyczne nastroje w społeczeństwie i rozwijają się niezależne środki masowego przekazu. Oczywiście, nowe mity pojawią się na miejscu starych, ale powinny to być mity skierowane na rozwój świadomości politycznej, kiedy „mit traci swój charakter zbiorowej wiary i staje się metodologiczną podstawą teorii rozwoju społeczeństwa”²².

Dlatego w przyszłości z mitów nadal będzie się korzystało w zależności od sytuacji społeczno-kulturowej i historycznej, i nadal będą one potężnym źródłem manipulacji świadomością ludzi.

Bibliografia

1. Bazarov, *Mit polityczny jako instrument współczesnych technologii wyborczych*. Dostęp:
2. Cassirer, *Techniki współczesnych mitów politycznych (z książki „Mit o państwie”)*, Rocznik politologiczny, nr 4, 2011, s.112-134.
3. Flad, *Mit polityczny. Badanie teoretyczne*, Moskwa, 2004, 264 s.

²² A. Petrucciani, *Fikcja i nauka*, 'Utopia i myślenie utopijne: antologia literatury światowej', Moskwa, 1991, 405 s.

4. Korobanova, *Mity i rzeczywistość w politycznej świadomości młodzieży*, 'Czasopismo Odeskiego Uniwersytetu Narodowego im. I. Miecznikowa', Seria: psychologia, 2016, nr 1, s. 125-136
5. Miller, *On Nationality*. Oxford University Press, 1995, 210 s.
6. Petrucciani, *Fikcja i nauka*, 'Utopia i myślenie utopijne: antologia literatury światowej' Moskwa, 1991, 405 s.
7. *Polityczny alfabet: materiały dla wykorzystania praktycznego*, red. O. Radchenka, A. Kartashova, nr 8, 2010, 350 s.
8. Polosyn, *Mit. Religia. Państwo*, Moskwa, 1999, 440 s.
9. Probyholova, *Mit jako metoda manipulacji politycznej w czasie wyborów*, 'Czasopismo naukowe Uniwersytetu Użhorodzkiego', Seria: politologia, socjologia, filozofia, nr 14, 2010, s. 41-44.
10. Schiller, *Sternicy świadomości*, Moskwa, 1980, 325 s.
11. Shayhorodzkyy, *Mit polityczny jako środek badania polityki*, 'Współczesna polityka ukraińska i politologdy o niej', 2010, nr 21, s. 32-38
12. Shayhorodzkyy, *Mity polityczne w kampaniach wyborczych*, źródło: <http://lib.iitta.gov.ua/707770/1/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D0%BC%D1%96%D1%84%D0%B8%20%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%B8%D1%85%20%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B9.pdf>
13. Shayhorodzkyy, *Polityka: interakcja mitu i rzeczywistości*, Kijów, 2009, 400 s.
14. Shestov, *Mit polityczny teraz i kiedyś*, Moskwa, 2005, 414 s.
15. Shnirelman, *Mit nacjonalistyczny: charakterystyki podstawowe, Wersja rosyjska, ukraińska oraz białoruska*, źródło: <http://urokiistorii.ru/history/soc/52008>
16. Smith, *Identyfikacja narodowa*, Kijów, 1994, 224 s.
17. Sorel, *Refleksje o przemocy*, Moskwa 2013, 293 s.
18. Świadomość polityczna. Polityczny słownik encyklopedyczny, red. Shemchuchenki J., Babkina V., Horbatenka V, Kijów, nr 2, 2004, s. 510-511
19. Talalay, *Polityczna mitologia Ukrainy: wizerunek kandydatów*, źródło: <https://www.unian.ua/politics/284997-politichna-mifologiya-ukrajini-imidj-kandidativ.html>
20. Tsuladze, *Mitologia polityczna*, Moskwa, 2004, 384 s.